

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ КАРПАТОУКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ У МІЖВОЄННОМУ БРНО (РЕКОНСТРУКЦІЯ ЗА ВІДНАЙДЕНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ)

Куцов Костянтин Олександрович

доктор філософії за спеціальністю «Історія та археологія»,
головний спеціаліст відділу охорони культурної спадщини та музеїв департаменту культури,
національностей та релігій Закарпатської обласної державної адміністрації. Ужгород
E-mail: kostiantyn.kutsov@uzhnu.edu.ua

Громадська діяльність карпатоукраїнських студентів у Брно на сьогоднішній день залишається найменш дослідженим питанням історії карпатоукраїнського студентського руху міжвоєнної Чехословаччини. У пропонованому дослідженні на основі усіх доступних архівних та опублікованих джерел зроблено спробу відтворити та проаналізувати процес становлення та розвитку громадської активності студентів-українців (вихідців з території сучасних Закарпатської області України та Пряшівського самоврядного краю Словацької Республіки), які у період 1920 – 1930-х рр. здобували освіту у вищих навчальних закладах Брно (Університет ім. Т.Г. Масарика, Вища технічна школа, Вища ветеринарна школа). Автором встановлено, що громадська діяльність карпатоукраїнських студентів у Брно розвивалася у кілька етапів. Перший етап припав на другу половину 1920-х рр. коли свою діяльність на Брно поширили пражські студентські об'єднання – українофільський «Союз Підкарпатських Руських Студентів» та русофільське товариство «Возродження», а частина місцевих студентів стали членами цих організацій та навіть утворили у Брно неформальні осередки окремих з них («Союз Підкарпатських Руських Студентів»). Однак через зменшення кількості карпатоукраїнських студентів у місцевих вишах цей процес невдовзі загальмував. Наступний етап відбувся у другій половині 1930-х рр. Тоді у Брно утворилися й поступово активізувалися відносно великі за чисельністю самостійні карпатоукраїнські студентські організації – русофільське товариство «Верховина» (1936 р.) та Підкарпатське академічне товариство (1937 р.). Проте у зв'язку із політичними подіями, які відбулися в ЧСР у 1938 – 1939 рр., їх діяльність обірвалася. Більш повну відповідь на порушене у статті питання може дати лише опрацювання джерел, які зберігаються безпосередньо в архівних установах Брно.

Ключові слова: студенти, товариства, громадська діяльність, вищий навчальний заклад.

Постановка проблеми. Громадська діяльність карпатоукраїнських студентів (під даним визначенням розуміються слухачі вищих навчальних закладів, які були вихідцями з території сучасних Закарпатської області (Україна) та Пряшівського самоврядного краю (Словацька республіка) та ідентифікували власну національність адекватними тому часу етнонімами: «русин», «підкарпатський русин», «русський», «карпаторосс», «русский», «підкарпатський українець», «закарпатський українець» та ін.) впродовж міжвоєнного періоду розвивалася у кількох університетських містах Чехословацької республіки. Першим з них, беззаперечно, була Прага, відтак – Братислава, а дещо пізніше – Брно. У другій половині 1930-х рр. Брно вже було одним із основних центрів здобуття вищої освіти українцями із Підкарпатської Русі та Пряшівщини. Тому громадська діяльність студентів у Брно – невід'ємна частина карпатоукраїнського студентського руху міжвоєнної Чехословаччини, отже так само потребує ретельного вивчення.

Огляд історіографії. Карпатоукраїнський студентський рух у міжвоєнній Чехословаччині поступово стає об'єктом наукового інтересу різних дослідників. Впродовж останніх десятиліть в Україні та закордоном з'явилося ряд ґрунтовних публікацій, які прямо чи опосередковано стосуються згаданої тематики. Варто, зокрема, звернути увагу на дослідження присвячені історії окремих фахових об'єднань карпатоукраїнських студентів, які у міжвоєнний період діяли у

найбільших університетських центрах ЧСР – Празі (товариство «Возродження», «Союз Підкарпатських Руських Студентів») [Skala, P., 1997; Делеган, М., 1999; Куцов, К.О., 2016] та Братиславі (філія «Союзу Підкарпатських Руських Студентів», товариство «Добрянській») [Науменко, Є., 1999; Куцов, К., 2017].

Разом з тим тогочасна громадська діяльність карпатоукраїнських студентів у Брно допоки ще не знаходила належного висвітлення у історіографії. На сьогоднішній день фактично єдиними працями, які опосередковано та вкрай поверхнево висвітлюють дану тему, залишаються публіцистичні статті про розвиток карпатоукраїнського студентського руху, опубліковані ще у 1930–1940-х рр. його безпосередніми активістами або дотичними до нього громадськими діячами. Серед вказаних публікацій першою, в якій взагалі згадується Брно, є стаття Степана Анталовського «Karpatoruské studentstvo» (1936). Автор вказав місто, як один із центрів навчання студентів з Підкарпатської Русі та Пряшівщини. При цьому, на основі даних офіційної статистики, зауважувалося, що на той час на вищі навчальні заклади міста припадало усього лиш близько 3% від їх загальної кількості. Про будь-яку громадську діяльність тамтешніх слухачів високих шкіл у статті не повідомлялося [Antalovskij, Š., 1936, s.103]. Проте у працях інших активістів русофільського студентського руху, опублікованих вже незабаром, знаходимо інформацію про існування організації «Общество карпаторусских студентов «Верховина» вь Брнѣ».

Вона, зокрема, згадується у публікаціях: Івана Шлепецького «Возрождение карпаторусского студенчества» [Шлепецький, І.С., 1936, с. 73], Степана Добоша «Карпаторусское студенчество и его организация» [С.В., 1936, с. 80], Івана Ковача «Карпаторусское студенчество и его организации» [Ковачь, И.И., 1937, с. 70]. Згадки ці, однак, позбавлені конкретики про час створення товариства. Натомість у статті знаного публіциста і культурно-освітнього діяча того часу Степана Чегіля «Народнопросвітительная работа на Подк. Руси», опублікованій у цей же період, зустрічаємо твердження, що «Общество карпаторусских студентов «Верховина» вь Брнѣ» зорганізувалося у 1936 р. [Чегиль С.М., 1936, с. 118]. Коротку згадку про існування у міжвоєнному Брно студентського товариства «Верховина» знаходимо також й у статті активіста студентського руху Федора Комницького «ОКС. «Возрождение» и студенческие организации», опублікованій у 1948 р. [Команицкий, П. Ф., 1948, с. 307]. А у монографії відомого радянського історика Володимира Пашуто «Русские историки-эмигранты в Европе», написаній на початку 1980-х рр., вочевидь, ця ж сама організація згадується як «союз <...> карпаторусских студентов» [Пашуто, В.Т., 1992, с. 70]. При цьому жоден із перерахованих дослідників не зупинявся ані на структурно-організаційному розвитку даного товариства, ані на його безпосередній діяльності. Про існування та діяльність у міжвоєнному Брно інших карпатоукраїнських студентських об'єднань у згаданих публікаціях теж не подано жодних відомостей.

Дослідження історії громадської діяльності карпатоукраїнських студентів у Брно автором цих рядків було започатковано у дисертації «Громадська діяльність карпатоукраїнських студентів у міжвоєнній Чехословаччині (1920 – 1939 рр.)» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», захищеній у червні 2021 р. Зокрема на основі матеріалів міжвоєнної періодики, а також документів з фондів Архіву Карлового університету (Прага), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (Київ) та Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (Київ) було стисло охарактеризовано процес становлення товариства «Верховина» та організації підкарпатських студентів-українофілів [Куцов, К.О., 2021, с. 85–87]. Проте у зв'язку із обмеженим обсягом, значна частина фактів, віднайдених у опублікованих та архівних джерелах, не знайшла відображення у тексті дисертації.

Мета дослідження – на основі доступного джерельного матеріалу максимально детально відтворити процес становлення та розвитку громадської діяльності карпатоукраїнських студентів у міжвоєнному Брно, визначивши його основні етапи і проаналізувавши практичні результати на кожному з них, а також моменти, які потребують уточнення та глибшого вивчення.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, у міжвоєнний час у Брно було одним із найбільших освітніх центрів Чехословаччини. У вказаний період там діяли три потужні вищі навчальні заклади: Університет ім. Т.Г. Масарика (Masarykova univerzita v

Brně) з юридичним, медичним, природничим та філософським факультетами, Вища технічна школа (Vysoká škola technická v Brně) з відділеннями лісової та хімічної інженерії, а також Вища ветеринарна школа (Vysoká škola zvěrolékařská v Brně). У деяких тогочасних джерелах згадується існування там наприкінці 1920-х рр. ще й «державної консерваторії» [ÚDUK-AUK-9, l. 16, 21]. Але, вочевидь, йдеться не про самостійний виш, а про музичне відділення на філософському факультеті Університету ім. Т.Г. Масарика. Про бодай якусь чисельність карпатоукраїнських студентів у цих високих школах маємо підстави говорити лише від 1926/27 навчального року. За офіційною інформацією ректоратів, станом на вказаний рік студентами університету були четверо вихідців із Підкарпатської Русі «русинської» або «карпаторуської» національності (1 правник, 2 медики, 1 природничник) та ще четверо навчалися у місцевій Вищій ветеринарній школі (для порівняння: у 1924/25 навчальному році в Університеті ім. Т.Г. Масарика навчалися лише 2 карпатоукраїнські студенти, а у 1925/26 навчальному році – 3; у ветеринарній школі до 1926 р. жодного такого студента не було) [ÚDUK-AUK-5, l. 17, 28]. Хоча наведена статистика й не враховувала студентів з числа пражівських українців, а також слухачів ще одного місцевого вищого навчального закладу, вона дає можливість зрозуміти приблизний стан справ. На нашу думку, низька популярність брненських вишів серед карпатоукраїнських абітурієнтів пояснювалася передусім низьким рівнем інформованості про них, а також складністю того-часної транспортної комунікації між Підкарпатською Руссю та Брно.

У контексті викладеного цілком зрозумілим стає те, що лише від 1926/27 навчального року, студенти у Брно почали потрапляти в поле зору празьких об'єднань карпатоукраїнського студентства. Так наприкінці серпня 1926 р. в ужгородській газеті «Свобода» з'явилася стаття «Нашѣ студенты в Празѣ», написана, судячи зі змісту, кимось із тогочасних активістів «Союзу соціальної помочи для підкарпаторуських студентів» (організація була створена у Празі навесні 1921 р., дотримувалася народовецької, з пізніше – українофільської національно-мовної орієнтації, у 1927 р. була перейменована на «Союз Підкарпатських Руських Студентів»; далі по тексту для зручності вживатимемо її назву як «Союз»). У ній було коротко підсумовано діяльність організації за попередні п'ять років та оголошено плани на найближче майбутнє. Серед останніх називалося створення у наступному (1926/27) навчальному році філії «Союзу» у Брно [Нашѣ студенты..., 1926, с. 3].

Про реалізацію цього задуму впродовж кількох наступних років наразі володіємо лише розрізненими фактами. Зокрема, можна сміливо стверджувати, що у 1926/27 навчальному році «союзівці» дійсно пробували заснувати підрозділ у Брно. Свідченням цього є лист Земської політичної управи у Празі до місцевої поліцейської дирекції, датований 21 березня 1927 р. Документ містить посилання на протокол загальних зборів «Союзу», проведених 26 лютого 1927 р., де серед іншого обговорювався процес створення

філії організації у Брно. Водночас автор листа звертав увагу поліції, що, відповідно до чинного статуту «Союзу», діяльність організації поширювалася виключно на Прагу, дійсними членами могли бути лише студенти празьких високих шкіл, а створення нею яких-небудь відокремлених підрозділів взагалі не передбачалося. Зважаючи на це, політична управа вважала наміри утворити філію у Брно протиправними [AMP. F. 5/1. Kart. SÚA-323. Sign. II/535, l. 58].

22 жовтня 1927 р. загальні збори «Союзу» ухвалили нову редакцію статуту, де, серед іншого, передбачалася можливість створення організацією філій в інших містах. 20 березня наступного року документ був затверджений міністерством внутрішніх справ ЧСР [AMP. F. 5/1. Kart. SÚA-323. Sign. II/535, l. 69]. Попри зміни, інформації про існування у 1927/28 навчальному році підрозділу у Брно у тогочасних джерелах не зустрічаємо. Зокрема, жодної згадки про нього нема у звітній статті про членські збори «Союзу», проведені 10 червня 1928 р. [–ой, 1928, с. 2], а також в аналогічній публікації про загальні збори організації, що відбулися 4 листопада 1928 р. [Присутный, 1928, с. 2]. З цього можна зробити висновок, що на той час філія ще не була створена. Водночас вже у протоколі загальних зборів «Союзу» від 1 листопада 1929 р. зустрічаємо коротку згадку про «філію» у Брно, діяльністю якої празькі «союзівці» були незадоволені. Зокрема, під кінець згаданих зборів вдруге обраний головою «Союзу» Юрій-Августин Шерегій запропонував, аби було «вислано невдоволення брненській філії» [ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 896, арк. 15]. Іншої інформації про цей підрозділ у протоколах засідань правління та загальних зборів «Союзу» за 1929/30 навчальний рік не зустрічаємо. Так само будь-які згадки про його існування відсутні у «Ювілейному альманасі», виданому у 1931 р. з нагоди 10-річчя організації. Правда, на сторінках згаданого видання подано статистичні відомості про членство карпатоукраїнських студентів в «Союзі» впродовж 10 років з розбивкою по містах, навчальних закладах та факультетах/спеціальностях. Відповідно до них, за період до 1931 р. членами «Союзу» були десять студентів брненських високих шкіл: чотири з Університету ім. Т.Г. Масарика (два правники та два медики), чотири з Вищої технічної школи (три на відділенні лісової інженерії та один на хімічному), два з Вищої ветеринарної школи [Що й де студіювали..., 1931, с. 5]. Таким чином, проаналізувавши викладені факти та зіставивши їх із даними статистики, можемо сміливо припустити, що осередок («філія») «Союзу» у Брно чисельністю до десяти членів був створений впродовж 1928/29 навчального року. Але вже у наступному навчальному році, ймовірно, через суттєве зменшення членської бази та її інертність, він фактично припинив своє існування.

Паралельно із «Союзом» у другій половині 1920-х рр. спробу утворити у Брно власний підрозділ робило й товариство «Возрожденіє» (утворене у Празі у листопаді 1920 р., у національно-мовному питанні незмінно дотримувалося консервативної русофільської орієнтації). Окремі джерела вказують, що він існував вже станом на початок 1927/28 навчального року. Зокрема, у листі-звіті голови організації

Володимира Могильницького до дирекції празької поліції, датованому 8 грудня 1927 р., серед іншого, повідомлялося: «На даний час товариство нараховує 137 членів, записаних до празьких високих шкіл, 21 богослова в Ужгородській семінарії, які творять філію нашого товариства в Ужгороді. Крім того з Пршибраму та Брно ще не надійшли списки членів тамтешніх наших філій на поточний рік» [AMP-1, f. 5/1, kart. 436, sign. X/252, l. 66].

Водночас ряд інших, доступних нам джерел, ставлять факт існування у вказаний період підрозділу «Возрожденія» у Брно під великий сумнів. По-перше, жодної інформації про створення або існування такого підрозділу не зустрічаємо у протоколах загальних зборів та засідань правління товариства кінця 1920-х рр. [ÚDUK-AUK-10, l. 72-114; ÚDUK-AUK-11, l. 81-154]. По-друге, у книзі вхідної документації «Возрожденія» за вказаний період теж відсутні записи про будь-яку кореспонденцію від «філії у Брно» (хоча, для порівняння, двічі зафіксовано одержання правлінням товариства звітів від філій в Ужгороді та Пршибрамі у травні та жовтні 1927 р.) [ÚDUK-AUK-7, l. 33, 35]. По-третє, існування «філії у Брно» жодним чином не відображено у статтях з історії «Возрожденія», опублікованих впродовж 1928 – 1931 рр. самими його активістами, включаючи й згадуваного вище В. Могильницького [Могильницькій, В.К., 1928; Гумецкій, Л., 1930; Андрашко, И. В., 1931].

Аналіз же членських списків «Возрожденія» цього періоду взагалі дає підстави стверджувати, що ані у 1926/27 навчальному році, ані пізніше «філія у Брно» просто не могла бути створена. Адже станом на 1926/27 навчальний рік серед членів організації взагалі не значилося жодного брненського студента. Лише впродовж 1927/28 навчального року лави «Возрожденія» поповнили два студенти університету ім. Т. Масарика – Антоній Івашко з природничого факультету та Антоній Скиба з музичного відділення філософського факультету. Відповідно до тих же списків, обидва вони були членами товариства включно до 1929/30 навчального року [ÚDUK-AUK-9, l. 16, 21]. До слова, у другій половині 1928 р. А. Скиба навіть тимчасово виконував функції диригента «Карпаторусского студенческого хора», що діяв при «Возрожденії». [ÚDUK-AUK-8, l. 1]. Дані про перебування в лавах організації інших студентів з Брно у доступних нам офіційних джерелах відсутні. З цього можемо зробити висновок, що на відміну від «Союзу», «Возрожденіє» не мало у Брно власного підрозділу, а лише – кількох членів серед тамтешнього студентства наприкінці 1920-х рр., чисельність яких була явно недостатньою для створення в місті філії чи бодай неформального осередку товариства. Отже, наведене вище твердження В. Могильницького було не констатацією реального стану справ, а радже оптимістичним очікуванням розвитку подій у найближчому майбутньому, яке, однак, так і не справдилося.

Джерела, датовані початком 1930-х рр., дають підстави стверджувати, що у вказаний період вплив празьких студентських об'єднань на Брно зійшов майже нанівець. У журналі реєстрації вхідної документації «Союзу» зафіксовано листування

празької централі із «союзівцями» у Брно, датоване початком 1931/32 навчального року. Кореспонденція адресувалася Августину Дутці та Юрію Соколовичу [ЦДАВО України, ф. 4392, оп. 1, спр. 6, арк. 37]. Обидва вони тоді навчалися на юридичному факультеті Університету ім. Т.Г. Масарика й, вочевидь, на той момент були єдиними репрезентантами «Союзу» у Брно. Відомо також, що у 1932/33 навчальному році, активно працюючи у напрямку створення у Підкарпатській Русі та університетських містах ЧСР організацій-сателітів, керівництво «Союзу» робило спроби утворити таке товариство й у Брно. Вперше цю ідею було озвучено на засіданні правління «Союзу» 31 жовтня 1932 р. А вже на наступному засіданні (5 листопада 1932 р.) голова організації Вікентій Шандор прозвітував, що «ходив у справі заложень філії в Брні». Правда, на загальних зборах «Союзу» 21 жовтня 1933 р., підсумовуючи свою роботу на чолі організації, В. Шандор повідомив, що утворити товариство у Брно не вдалося через повну індиферентність тамтешнього студентства до цієї справи [ЦДАВО України, ф. 4392, оп. 1, спр. 2, арк. 8, 9, 21]. Контактів празьких структур студентів-русофілів із колегами у Брно у доступних нам джерелах вказаного періоду взагалі не зафіксовано. Правда, у середині 1933 р. сподівання, що незабаром у Брно буде створено «общество карпаторусских студентов», публічно висловлював й один з лідерів празьких студентів-русофілів Степан Анталовський [Анталовский, С.В., 1933]. Проте далі цього справа не рушила. На нашу думку, серед факторів, які у той період заважали згаданим процесам було й суттєве зменшення і без того невеликої карпатоукраїнської студентської групи у Брно, спричинене економічною кризою 1932 – 1933 рр.

Від середини 1930-х рр. офіційна кількість карпатоукраїнських студентів у Брно помітно збільшилася. За даними статистики, що як і раніше враховувала виключно вихідців із Підкарпатської Русі, станом на 1934/35 навчальний рік у міських вишах навчалось 13 карпатоукраїнських студентів – 10 в університеті ім. Т. Масарика (медичний факультет – 7, філософський – 2, юридичний – 1) та 3 у Вищій технічній школі. У наступному навчальному році їх так само було 13, однак розбивка за навчальними закладами та спеціальностями дещо відрізнялася: 7 в Університеті ім. Т. Масарика (медичний факультет – 5, філософський – 1, юридичний – 1), 4 у Вищій ветеринарній школі, 2 у Вищій технічній школі [ÚDUK-AUK-5, l. 18-19, 28; ÚDUK-AUK-6, l. 37]. Як наслідок, вже незабаром активізувалася їх громадська діяльність.

Перші кроки у цьому напрямі зробили студенти з числа недавніх випускників Мукачівської гімназії. Через колишніх гімназійних товаришів, які навчалися у Празі, вони навели контакти із «Центральним Союзом Подкарпаторусских Студентов» (асоціація заснована у 1928 р., позиціонувалася як верховна структура карпатоукраїнського студентства, хоча вже незабаром після заснування стала виразником інтересів виключно студентів-русофілів; станом на середину 1930-х рр. об'єднувала русофільські студентські та студентсько-учнівські організації: т-во

«Возрождение» у Празі, т-во «Добрянский» у Братиславі, гурток «Церковно-Литературная школа» в Ужгороді, гурток «Друг» у Мукачеві, гурток «Родина» у Чинадієві, т-во «Восход» у Хусті та т-во «Стой» у Сваляві) та виступили з ініціативою створення у Брно самостійної організації студентів-русофілів. Судячи з листування ЦСПС, контактною особою у Брно був студент філософського факультету Університету ім. Т. Масарика Андрій Смужаниця. 5 березня 1936 р. у листі до нього керівники ЦСПС просили скликати установчі збори брненського товариства на 23 березня. Дата була обрана з огляду на те, що напередодні до міста для участі у щорічному з'їзді чехословацького студентства мали прибути лідери ЦСПС Степан Добош та Степан Анталовський. До листа, як слідує зі змісту, був доданий статут хустського товариства «Восход», який брненським студентам пропонувалося використати в якості шаблону для розробки власного [ÚDUK-AUK-6, l. 5].

Попри рекомендацію колег, установчі збори брненської організації (згадуваного вище товариства «Верховина») відбулася на дев'ять днів раніше – 14 березня. Новостворене товариство (офіційна назва: «Общество Карпаторусских Студентов «Верховина» в Брнѣ» / Spolek karpatoruských studentů «Verchovina» v Brně) оголосило себе третім (після празького «Возрождения» та братиславського «Добрянский») рівноправним об'єднанням «карпаторусского студенчества». Головою організації був обраний випускник, а на той час – вже викладач, місцевої Вищої технічної школи Гейза Чегіль, заступниками голови – ветеринар Стефан Бонь та правник Андрій Колесников, а вже згадуваний А. Смужаниця обійняв посаду секретаря. Інші посади у керівних органах обійняли студенти Університету ім. Т. Г. Масарика, Вищої ветеринарної та Вищої технічної шкіл. Невдовзі новостворена організація через пресу звернулася до громадськості з проханням матеріальної підтримки брненського студентства [Общество карпаторусских студентов..., 1936, с. 3]. На нашу думку, поспіх у процесі створення брненського товариства був пов'язаний саме із майбутнім з'їздом чехословацького студентства, точніше – бажанням засновників «Верховіни» презентувати власну організацію (як самостійний суб'єкт карпатоукраїнського студентського руху) на даному заході. Адже дійсно 21-22 березня 1936 р. А. Смужаниця та А. Сокол, як представники «Верховіни», разом із офіційними делегатами ЦСПС Степаном Добошем та Степаном Анталовським репрезентували «карпаторусское студенчество» на вказаному форумі [Наши студенты..., 1936, с. 3].

Відповідно до статуту товариства «Верховина», що був затверджений земським урядом у Брно 13 травня 1936 р. [ÚDUK-AUK-2, l. 35], до основних завдань організації належали: залучення членів до культурної, соціальної роботи та спорту; захист їх національних, культурних та соціальних інтересів; співпраця з іншими організаціями карпатоукраїнського студентства. Структура керівних органів була подібною до інших тогочасних русофільських студентських об'єднань. Правління складалося з: голови, його першого та другого заступників, секретаря, писаря, скарбника, референта з питань культури. Поза

правлінням діяли тричленні ревізійна комісія та третейський суд [ЎДУК-АУК-3, л. 30-35; Куцов, К.О., 2021, с. 86].

Оскільки повноваження керівних органів «Верховіни», як і більшості інших тогочасних студентських об'єднань ЧСР, були безпосередньо прив'язані до навчальних років, то його чергові звітно-виборчі загальні збори відбулися вже 19 листопада 1936 р. Тоді було здійснено певні персональні ротації у складі правління: Г. Чегіль та А. Смужаниця були повторно обрані відповідно головою та секретарем товариства. Посаду першого заступника голови обійняв Михайло Федоров, а другим заступником став Августин Сокол [Студенчество, 1936, с. 3]. Наступні звітно-виборчі збори відбулися 23 жовтня 1937 р. Тоді Г. Чегіль втретє був обраний на посаду голови товариства, А. Сокол став його першим заступником, другим заступником голови обрали Андрія Романа, а секретарем – Олександра Саса. Суттєвою відмінністю у структурі обраного тоді правління була наявність непередбачених статутом посад: заступника (товариша) секретаря, референта з соціальних питань та бібліотекара [ЎДУК-АУК-2, л. 27–28].

Щодо кількості членів товариства наразі володіємо лише даними за січень 1937 р. На той момент у лавах організації перебувало 19 студентів та недавніх випускників брненських високих шкіл: Олександр Сас, Антоній Вайс, Микола Душек, Кирило Юричко, Григорій Підгорний, Лідія Ілечко, Губерт Вурцінгер, Дмитро Гирдасов, Марія Рудавська, Леонід Федоров, Андрій Роман, Андрій Колесников, Борис Колесников, Степан Бонь, Гейза Чегіль, Гейза Попович, Федір Кешеля, Андрій Смужаниця та Августин Сокол [ЎДУК-АУК-3, л. 18]. Порівнюючи ці дані з офіційною статистикою, можемо констатувати, що у лавах організації перебували й кілька студентів, які, маючи територіальну приналежність до Підкарпатської Русі, офіційно зараховували себе до інших національностей. Зокрема, у списках, складених ректоратом Вищої ветеринарної школи, А. Вайс фігурував як німець, а Г. Вурцінгер – як чех [ЎДУК-АУК-5, л. 28]. Також, як бачимо з наведених прізвищ, більше ніж третину членів товариства склали російські емігранти, які у міжвоєнний період разом із батьками оселилися у Підкарпатській Русі та на Пряшівщині. Таким чином позиціонування організації як суто карпатоукраїнської було досить умовним.

Як вже відзначалося вище, процес становлення товариства «Верховіна» відбувався у безпосередньому контакті з ЦСПС. Незважаючи на це, сам вступ товариства до ЦСПС затягнувся майже на рік. Причин цього, як свідчить листування між організаціями, було кілька. Так, у листі від 2 листопада 1936 р., адресованому ЦСПС, керівники т-ва «Верховіна» повідомили, що на загальних зборах товариства, які відбулися того ж дня «одноголосно було вирішено вступити до верховної студентської організації, до ЦСПС в Ужгороді». Разом з тим повідомлялося, що через небажання вв'язуватися у конфлікт між ЦСПС та братиславським товариством студентів «Добрянській» (на той момент, це протистояння тривало вже впродовж кількох років й було регулярною темою багатьох підкарпатських часописів [Куцов К., 2017, с.

83-85]) сам вступ буде відкладено до тих пір, поки між організаціями «не відновляться нормальні стосунки» [ЎДУК-АУК-3, л. 43]. Відповідь з Праги була надіслана того ж дня. Керівники ЦСПС роз'яснили процедуру вступу студентських організацій до верховної структури, а також надали пояснення стосовно взаємин із товариством «Добрянській». Щодо останнього усю провину було перекладено саме на братиславських студентів й наголошено, що конфлікт незабаром вирішуватиметься у судовому порядку. Також у листі повідомлялося, що в разі вступу до ЦСПС «Верховіна», як і інші організації-члени, матиме можливість відстоювати власні інтереси через делегованих представників [ЎДУК-АУК-3, л. 42].

Наведені аргументи, напевно, виявилися для студентів у Брно переконливими, оскільки вже 30 листопада 1936 р. т-во «Верховіна» надіслало на адресу ЦСПС прохання про прийняття в члени структури [ЎДУК-АУК-2, л. 17]. Дане звернення, як свідчить подальша кореспонденція, керівники центральної структури залишили без відповіді. Натомість на початку січня 1937 р. брненське товариство отримало офіційне запрошення делегувати свого представника на щорічні загальні збори ЦСПС. У відповідь на це вже 6 січня члени т-ва «Верховіна» надіслали ЦСПС обуреного листа, де, посилаючись на проігнороване звернення про вступ, заявили, що відмовляються від участі у зборах, якщо до 15 січня 1937 р. не одержать «письмової заяви, що <...> є рівноправними (з іншими) членом ЦСПС» [ЎДУК-АУК-3, л. 28–29].

10 лютого 1937 р. керівники ЦСПС надіслали брненському товариству відповідь, де спробували розв'язати ситуацію, яка склалася. Серед іншого стверджувалося, що листа «Верховіни» із заявою про набуття членства від 30 грудня 1936 р. ЦСПС не отримував (як пізніше з'ясувалося, вказаний лист ЦСПС отримав лише у середині березня 1937 р. [ЎДУК-АУК-1, л. 73–74]), а також, зважаючи на «непорозуміння», пропонувалося повторно подати документи на вступ та делегувати представника на майбутні загальні збори. 13 лютого очільники «Верховіни» надіслали ЦСПС ще одного листа, в якому (поставивши, щоправда, під сумнів втрату кореспонденції від 30 грудня 1936 р.) виявили готовність в разі необхідності подати повторно заяву на вступ. При цьому наголошувалося, що участь товариства у загальних зборах ЦСПС можлива лише у якості рівноправного члена структури [ЎДУК-АУК-3, л. 27, 22–24].

Врешті-решт консенсус, певно, таки був знайдений, позаяк на загальних зборах ЦСПС 20 лютого 1937 р. товариство «Верховіна» фігурувало як дійсний член структури, а його представник А. Смужаниця обійняв у сформованому тоді правлінні посаду керівника фінансової комісії [ЎДУК-АУК-2, л. 16]. Правда, як випливає з подальшого листування, впродовж наступного року між брненським товариством і ЦСПС ще виникали суттєві непорозуміння стосовно передачі справ голови фінансової комісії, ігнорування звернень брненських студентів на отримання матеріальної допомоги та участь у стипендіальних конкурсах ЦСПС, а також ряду інших питань [ЎДУК-АУК-4, л.

14–15; ÚDUK-AUK-2, 1. 19-26, 29–31; ÚDUK-AUK-1, 1. 78–80, 88]. Проте вже на Х-х ювілейних зборах ЦСПС, що відбулися 5 березня 1938 р. у Празі, делегат т-ва «Верховіна» Борис Колесников виступив із заявою про солідарність брненської організації з іншими об'єднаннями-членами ЦСПС [С., 1938, с. 3].

Говорячи про діяльність т-ва «Верховіна», варто коротко зупинитися й на його контактах із тогочасним карпатоукраїнським політикумом. Вище вже відзначалося, що восени 1937 р. в структуру правління товариства була введена посада бібліотекаря. Цьому передувало створення на початку року власне самої бібліотеки. З повідомлень у пресі відомо, що значну матеріальну допомогу у створенні книгозбірні надав один із найактивніших політиків-русофілів, депутат Національних Зборів ЧСР Стефан Фенцик [Д-ру С.А. Фенцику..., 1937, с. 3]. Даний факт міг свідчити про наявність серед членів «Верховіни» прихильників очолюваної Фенциком «Русской Национально-Автономной партії», або ж, принаймні, про сподівання одіозного політика у майбутньому заручитися їх підтримкою. Проте Фенцик був не єдиним політиком, який у той час проявляв інтерес до студентів-русофілів у Брно. Відомо також, що наприкінці 1937 р. Брно відвідував Михайло Василенко – лідер «Карпато-русской народно-соціалістической партії» (філія чеської «партії народних соціалістів» / «Česká strana národně sociální» у Підкарпатській Русі), який виступив перед студентами із лекцією про діяльність, очолюваної ним політичної сили [Наше студенчество, 1937, с. 3].

Наприкінці 1930-х рр. відбулися й помітні зрушення щодо створення у Брно підкарпатської українофільської студентської організації. Зокрема, з протоколу засідання правління «Союзу» за 7 березня 1937 р. відомо, що один із лідерів організації Степан Росоха отримав відрядні «щоб міг поїхати до Брна і Братислави і заложити студ. спортивний клуб Пробоем, одне студентське товариство в Брні, щоб можна було приступити до зорганізування Центрального Союзу». Правда на наступному засіданні правління С. Росоха прозвітувався лише про свій візит до Братислави, а про поїздку до Брно не обмовився жодним словом [ЦДАВО України, ф. 4392, оп. 1, спр. 2, арк. 65–66].

Попри це вже незабаром на сторінках березневого номеру журналу «Пробоем» (фактичний орган «Союзу», видавцем якого був С. Росоха) з'явилася повідомлення, що карпатоукраїнські студенти у Брно утворили неформальний «гурток прихильників» вказаного часопису. Його головними напрямками діяльності вказувалися «моральна і матеріальна допомога часопису «Пробоем» та ідеологічне вишколення членів гуртка» [Студентський гурток..., 1937, с. 42]. Паралельно у цьому ж випуску журналу була вміщена замітка «Нове українське студентське товариство у Брні» наступного змісту: «Кінцем лютого заклали наші студенти у Брно нове товариство українських: академіків, яке буде тісно співпрацювати з празьким Союзом і братиславською філією». Редакція також пообіцяла подати більш детальну публікацію про це у наступному номері часопису [Нове українське ..., 1937, с. 42; Куцов, К.О., 2021, с. 87]. Але, беручи до уваги згадані вище березневі

протоколи «Союзу», а також те, що впродовж найближчих місяців тема «брненського товариства» у «Пробоем» не висвітлювалася, напрошується висновок, що попередня інформація була завчасною і не відповідала дійсності.

Це власне підтверджують й джерела, датовані вже наступним навчальним роком. Так, 25 листопада 1937 р. керівництво «Союзу» звернулося до студентів у Брно із прохання якнайскоріше утворити там філію товариства або самостійну організацію. Лист було надіслано на ім'я студента Університету ім. Т. Масарика Богдана Гірного. У листі-відповіді, датованому 2 грудня та підписаному студентом Вищої технічної школи Зеноном Кульчицьким, брненські «союзовці» повідомили, що утворили підготовчий комітет із проведення установчих зборів самостійного студентського об'єднання та напрацювали попередній варіант його статуту. У листі майбутня організація фігурувала під назвою «Підкарпатське академічне товариство ім. Ф. Корятовича», а паралельно було наведено назву чеською – «Podkarpatský akademický spolek Koriatovič». Установчі збори планувалося провести 5 грудня 1937 р. У зв'язку з цим оргкомітет просив централь «Союзу» вислати до Брно свого представника-юриста для узгодження всіх організаційних нюансів [ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 899, арк. 96–97]. Ще одним документом про організацію у Брно є статистична довідка, надіслана до централі «Союзу». Вона датована, ймовірно, початком 1938 р. Відповідно до документу, організація, що мала назву «Підкарпатське академічне товариство у Брні», нараховувала 10 членів віком від 18 років (вісім осіб) до 23 (дві особи). Серед них було два студенти медицини, один студент філософського факультету та шість студентів Вищої технічної школи. Усі члени брненської організації були греко-католиками [ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 897, арк. 9].

Даними про внутрішню структуру цієї організації наразі не володіємо. Щодо офіційного найменування у джерелах теж існують певні розбіжності. Зокрема, крім вже згаданих («Підкарпатське академічне товариство ім. Ф. Корятовича», «Підкарпатське академічне товариство у Брні»), зустрічаємо ще щонайменше дві. Так у звітній статті колишнього голови «Союзу» Юрія Штефанця, облікованій влітку 1938 р. у журналі «Пробоем», вжито назву «Академічне товариство у Брно» [Штефанець, Ю., 1938, с. 70]. Натомість у вітальному зверненні з нагоди різдвяно-новорічних свят, що 1 січня 1939 р. з'явилася у газеті «Наступ» (на той момент вона виходила у Хусті), ця організація фігурувала під назвою «Академічне т-во «Закарпаття» у Брні» [З різдвом Христовим..., 1939, с. 2]. Разом з тим усі названі вище джерела дають підставу стверджувати, що брненська організація студентів-українофілів не була цілком незалежною, а, лише зберігаючи певні ознаки самостійності (передусім – назву), фактично являла собою філію празького «Союзу».

Які-небудь відомості про діяльність товариства «Верховіна» та «Підкарпатського академічного товариства» у період після розпаду ЧСР на даний час відсутні й потребують додаткового з'ясування. За аналогією із іншими тогочасними організаціями

карпатоукраїнських студентів можемо лише припустити, що у вказаний період у зв'язку геополітичними та економічними змінами їх діяльність припинилася.

У контексті нашого дослідження окрему увагу варто звернути на контакти карпатоукраїнських студентів у Брно з тогочасними студентськими об'єднаннями конфесійного спрямування. Розрізнені статистичні дані свідчать, що карпатоукраїнські студенти у Брно у більшості своїй були греко-католиками. Попри це жодної інформації про існування у Брно їх організацій, створених за конфесійним принципом (подібних до тих, які функціонували у Празі та Братиславі) у першоджерелах та науковій літературі наразі віднайти не вдалося. Хоча спроби долучити студентів до громадської діяльності по лінії католицької церкви усе ж робилися. Зокрема, ще восени 1930 р. Пряшівський єпископ Павло (Гойдич) ЧСВВ закликав студентів зі своєї єпархії до співпраці з брненським товариством католицьких студентів «Мораван» (*Spolek katolických akademiků «Moravan»*). У спеціальному пастирському листі № 3817/30 єпископ рекомендував «всімъ, а особливо тѣмъ студентамъ нашимъ, которы первый разъ будутъ до Брна <...> зголоситися въ канцеляріи spolka <...> гдѣ graties можуть получить для нихъ потребные информации» [Во внимание академикова..., 1930, с. 277]. Проте, чи призвели ці заклики до конкретної співпраці карпатоукраїнських студентів із вказаною організацією, достеменно невідомо.

Відомо також, що у середині 1930-х рр. спроби поширити свою діяльність на Брно робило й празьке товариство православних студентів-русофілів «Пролом» (засновано у 1933 р., об'єднувало православну частину членів «Возрожденія»). Так, 23 вересня 1935 р. тримісячну стипендію на загальну суму 750 Кч з фонду товариства отримав вже неодноразово згадуваний Андрій Смужаниця. На той час він щойно завершив навчання у Мукачівській гімназії та вступив до університету ім. Т. Г. Масарика [Стипендія..., 1935, с. 2]. У листі до стипендіата керівники товариства з цього приводу писали: «Виділяючи Вам студ. стипендію правління сподівається, що Вашим обов'язком буде завжди і всюди захищати інтереси нашого товариства» [ÚDUK-AUK-13, l. 13]. 2 листопада того ж року вказаний студент подав заяву про вступ до лав організації [ÚDUK-AUK-12, l. 50], судячи з цього, керівники «Пролому» цілком могли сподіватися на створення у перспективі посередництвом Смужаниці осередку у Брно. Однак вже незабаром стосунки між керівництвом товариства

та згаданим студентом помітно погіршилися. Як свідчить досить різке листування між ними у лютому-березні 1936 р., причиною стало невдоволення правління окремими моментами діяльності Смужаниці у самоосвітньому гуртку Мукачівської гімназії та редакції альманаху «Наши стремления». У свою чергу сам А. Смужаниця винним себе не визнавав і будь-які претензії відкидав [ÚDUK-AUK-13, l. 103–104; ÚDUK-AUK-14. l. 1-2, 98–99, 101–102]. Згідно довідки, виданої 1 жовтня 1936 р. правлінням «Пролому», Смужаниця вважався дійсним членом товариства [ÚDUK-AUK-13, l. 1], хоча якої-небудь активної участі у його подальшій діяльності він не проявляв. Будь-яких інших контактів студентів у Брно з товариством «Пролом» у відомих нам джерелах не зафіксовано.

Висновки. Віднайдені та використані під час підготовки дослідження джерельний матеріал, дає підстави стверджувати, що громадська діяльність карпатоукраїнського студентства у міжвоєнному Брно розвивалася в кілька етапів. Процес її становлення розпочався від середини 1920-х рр., коли у тамтешніх високих школах з'явилася відносно чисельна група студентів-українців з Підкарпатської Русі та Східної Словаччини. У міжвоєнний період її розвиток відбувався в два етапи. Перший етап розвитку припав на другу половину 1920-х рр. Тоді свою діяльність на Брно поширили вже потужні празькі студентські об'єднання – українофільський «Союз Підкарпатських Руських Студентів» та русофільське товариство «Возрожденіє», частина місцевих студентів стали членами вказаних організацій та навіть утворили у Брно неформальні осередки окремих з них («Союз Підкарпатських Руських Студентів»). На другому етапі, датованому кінцем 1930-х рр., у Брно були створені товариство «Верховіна» та «Підкарпатське академічне товариства», які об'єднували відповідно студентів-русофілів та українофілів. Однак у зв'язку із швидким розпадом ЧСР та пов'язаними з цим змінами активної діяльності вказані організації розвинути не встигли. Вподовж 1930-рр. зафіксовані також контакти брненських студентів із конфесійними студентськими об'єднаннями, але вони не були суттєвими. Разом з тим ми змушені констатувати, попри суттєвий емпіричний матеріал, поданий у статті, ряд важливих моментів ще потребують з'ясування й уточнення. Тому більш повне та об'єктивне дослідження порушеної даній праці проблематики можливе лише після опрацювання джерел, які зберігаються безпосередньо в архівних установах самого Брно.

Список використаних джерел

- Antalovskij, Š, 1936. Karpatoruské studentstvo, *Podkarpatská Rus: Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi*. Bratislava: Klub přátel Podkarpatské Rusi, s. 102–107.
- Archiv hlavního města Prahy (AMP), f. 5/1, kart. 436, sign. X/252, počet listů: 1–140.
- AMP, f. 5/1, kart. SÚA-323, sign. II/535, počet listů: 1–147.
- Skala, P., 1997. Spolek karpatoruských studentů *Vozrožděníje, Česko-slovenská historická ročenka*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, s. 133–135.
- ÚDUK-AUK, f. 63, kart. 96, sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1930–1937), počet listů: 1–100 (ÚDUK-AUK-1)
- ÚDUK-AUK. f. 63, kart. 96, sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1937–1938). [Počet listů: 1–60]. (ÚDUK-AUK-2)
- ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1936–1937). [Počet listů: 1–65]. (ÚDUK-AUK-3)

- ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence (1937 – 1938). [Počet listů: 1–30]. (ÚDUK-AUK-4)
- ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence-1 (1936). [Počet listů: 1–80]. (ÚDUK-AUK-5)
- ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 124. Sign. b. č.: Ústřední Svaz Podkarpatoruských Studentů. Korespondence-2 (1936). [Počet listů: 1–100]. (ÚDUK-AUK-6)
- ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Kniha odchozí dokumentace (1922 – 1927). [Počet listů: 1–36]. (ÚDUK-AUK-7)
- ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Korespondence-2 (1927). [Počet listů: 1–23]. (ÚDUK-AUK-8)
- ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 139. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Zápisní kniha (1922 – 1937). [Počet listů: 1–62]. (ÚDUK-AUK-9)
- ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly valných hromad (1922 – 1930). [Počet listů: 1–114]. (ÚDUK-AUK-10)
- ÚDUK-AUK. F. 63. Kart. 343. Sign. b. č.: Vozrožděníje – spolek karpatoruských studentů. Protokoly o schůzích (1922 – 1930). [Počet listů: 1–154]. (ÚDUK-AUK-11)
- UDUK-AUK. F. 63. Kart. B 187. Sign. b.č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломь». Операционный годъ 1934/35 (b.d.). [Počet listů: 1-179]. (ÚDUK-AUK-12)
- UDUK-AUK. F. 63. Kart. B 187. Sign. b.č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломь». Операционный годъ 1935/36 (b.d.). [Počet listů: 1–105]. (ÚDUK-AUK-13)
- UDUK-AUK. F. 63. Kart. B 187. Sign. b.č.: Входящие и выходящие бумаги о-ва «Проломь». Операционный годъ 1936/37 (b.d.). [Počet listů: 1–142]. (ÚDUK-AUK-14)
- Андрашко, И. В., 1931 Десятилетняя работа карпаторусского студенчества, *Молодая Русь*, № 5-6, с. 1-4.
- Анталовский, С.В., 1933. Абитуриентам!, *Карпаторусский Голосъ*, 27 июня, с. 1.
- Во вниманіе академиківъ въ Брнѣ студующихъ, 1930, *Душпастыр*, № 10, с. 276–277.
- Гумецкій, Л.К., 1930. Краткая история о-ва карпаторусскихъ студентовъ «Возрождение» и его дѣятельность в настоящее время, *Карпаторусскія достижения*. Сост. А. Поповъ, Мукачево: Карпатія, с. 145–158.
- Делеган, М., 1999. Громадська діяльність підкарпатських студентів у вузах Чехословацької республіки, *Карпатський край*, № 1-3, с. 66-68.
- Д-ру С.А. Фенцику, депутату парламента, 1937, *Нашъ Путь*, 9 марта, с. 3.
- З рїздвом Христовим і новим роком!, 1939, *Наступ*, 1 січня, с. 2.
- Ковачъ, И.И., 1937. Карпаторусское студенчество и его организации, *Календарь на 1938 годъ: Изданіе Русской національно-автономной партіи*. Ужгород: Викторія, с. 69–71.
- Команицкий, П. Ф., 1948, ОКС. «Возрождение» и студенческие организации, *Пряшевицина: историко-литературный сборник*, Прага: Хутор, с. 301–307.
- Куцов, К.О., 2016 Діяльність «Союзу Підкарпатських Руських Студентів» у Чехословаччині (1921 – 1931), *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, вип. 1 (34), с. 36–41.
- Куцов, К., 2017. Фахові організації карпатоукраїнських студентів у міжвоєнній Братиславі, *Тисячоліття – Millennia: Науковий щорічник*, випуск 4, Ужгород: РІК-У, с. 77–88.
- Куцов, К. О., 2021. *Громадська діяльність карпатоукраїнських студентів у міжвоєнній Чехословаччині (1920-1939 рр.): кваліфікаційна робота... доктора філософії: 032 «Історія та археологія»*. ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 321 с. [Online] Доступно: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/34072> (дата звернення 27.09.2021).
- Могильницький, В.К., 1928. Карпаторусское студенчество, *Карпатский Свѣтъ*, № 4, с. 81–83, № 5, с. 129–131.
- Науменко, Є., 1999. З життя українських студентів в Братиславі під час першої ЧСР (1920 – 1939), *Дукля*, № 4, с. 44–46, № 5-6, с. 51–55.
- Наше студенчество, 1937, *Карпаторусское Слово*, 19 декабря, с. 3.
- Наши студенты в новомъ правленіи Союза числ. Студентовъ, 1936, *Нашъ Путь*, 31 марта, с. 3.
- Нашѣ студенты в Празѣ, 1926, *Свобода*, 26 августа, с. 3.
- Нове українське студентське товариство у Брні, 1937, *Пробоем*, № 3, с. 42.
- Общество карпаторусскихъ студентовъ «Верховина» въ Брно, 1936, *Русский Народный Голосъ*, 19 мая, с. 3.
- ой, 1928. Союз подк. руських студентов в Празѣ, *Свобода*, 5 юлія, с. 2.
- Пашуто, В.Т., 1992. *Русские историки-эмигранты в Европе*. Москва: Наука, 398, [2] с.: портр.
- Присутный, 1928. Из б. загальныхъ зборовъ «Союзу Подкарпатських Руських Студентов в Празѣ», *Свобода*, 6 декабря, с. 2.
- Росоха, С., 2001. *Спомини: Події і люди на моєму життєвому шляху*. Уклад. В. Худанич, Торонто-Ужгород: Мистецька лінія, 92 с.
- С., 1938. Общее собрание ЦСПС, *Русский Народный Голосъ*, 12 марта, с. 3.
- С.В., 1936. Карпаторусское студенчество и его организации, *Календарь на 1937 годъ: Изданіе Русской національно-автономной партіи*, Ужгород: Викторія, с. 77–82.
- Стипендія о-ва «Проломь», 1935, *Земледельская политика*, 7 ноября, с. 2.
- Студентський гурток «Пробоем» у Брні, 1937, *Пробоем*, № 3, с. 42.
- Студенчество, 1936, *Нашъ Путь*, 3 декабря, с. 3.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 4392, оп. 1, спр. 2, на 94 арк.
- Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 269, оп. 1, спр. 896, на 62 арк.
- ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 897, на 11 арк.
- ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 899, на 140 арк.
- Чегиль, С.М., 1936. Народнопросвѣтительная работа на Подк. Руси, Подкарпатская Русь за годы 1919-1936, Ужгород: РНГ, с. 113–120.
- Шлепецкій, И.С., 1936. Возрождение карпаторусского студенчества, *Альманахъ общества к.с. Возрождение 1936, Praha-Hostivař*, с. 71–75.
- Штефанецъ, Ю., 1938. За ясне українське обличчя!, *Пробоем*, № 6. с. 70-71.

Що й де студювали члени Союзу П.Р.С. за 10 літ?, 1931, *Ювілейний альманах Союзу Підкарпатських Руських Студентів у Празі 1920 – 21 – 1930 – 31*, Прага: Вшетечка і спіл., с. 5.

References

- Andrashko, I. V., 1931 Desiatyiletiniaia rabota karpatorusskago studenchestva [Ten years of work of carpathorussian student body], *Molodaia Rus*, № 5-6, s. 1–4. (in Russian).
- Antalovskii, S. V., 1933. Abyturiendam! [For applicants!], *Karpatorusskii Golos*, 27 iunია, s. 1. (in Russian).
- Vo vnimanie akademikov v Brne studuiushchykh [For the attention of students studying in Brno], 1930, *Dushpastyr*, № 10, s. 276–277. (in Russian).
- Gumetskii, L. K., 1930. Kratkaia istoriia o-va karpatorusskikh studentov «Vozrozhdenie» y ego dieiatelnost v nastoiashchee vriemia [Short history of the Carpathorussian students' society Vozrozhdenie and its activities nowadays], *Karpatorusskiiia dostizheniia*. Sost. A. Popov, Mukachevo: Karpatiia, s. 145–158. (in Russian).
- Delehan, M., 1999. Hromadska diialnist pidkarpatskykh studentiv u vuzakh Chekhoslovatskoi respubliky [Social activities subcarpathian students in the institutions of higher education of Czechoslovak Republic], *Karpatskyi krai*, № 1-3, s. 66–68. (in Ukrainian).
- D-ru S. A. Fenciku, deputatu parlamenta [Dr. S.A. Fencik, member of parliament], 1937, *Nash Put*, 9 marta, s. 3. (in Russian).
- Z rizdvom Khrystovym i novym rokom! [Merry Christmas and Happy New Year!], 1939, *Nastup*, 1 sichnia, s. 2. (in Ukrainian).
- Kovach, I. I., 1937. Karpatorusskoie studienchestvo i iego organizatsii [Carpathorussian student body and its organizations], *Kalendar na 1938 god: Izdanie Russkoi natsionalno-avtonomnoi partii, Uzhgorod: Viktoriia*, c. 69–71. (in Russian).
- Komanitskii, P. F., 1948, OKS. «Vozrozhdenie» i studiencheskie organizatsii [CSS«Vozrozhdenie» and students' organizations], *Priashkevshchina: istoriko-literaturnyi sbornik, Praga: Khutor*, c. 301–307. (in Russian).
- Kutsov, K. O., 2016 Diialnist «Soiuzu Podkarpatskykh Ruskykh Studentiv» u Chekhoslovachchyni (1921-1931) [«Union of subcarpathian ruthenian students'» activity in Czechoslovakia (in years 1921 – 1931)], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Istoriiia*, vyp. 1 (34), s. 36–41. (in Ukrainian).
- Kutsov, K., 2017. Fakhovi orhanizatsii karpatokrainskykh studentiv u mizhvoienii Bratsylavi [The professional organizations of Carpathian-Ukrainian students in the interwar Bratislava], *Tysiacholittia – Millennia: Naukovyi shchorichnyk, vypusk 4, Uzhhorod: RIK-U*, s. 77–88. (in Ukrainian).
- Kutsov, K.O., 2021. Hromadska diialnist karpatokrainskykh studentiv u mizhvoienii Chekhoslovachchyni (1920 – 1939 rr.) [Social activity of Carpatho-Ukrainian students in the interwar Czechoslovakia (1920 – 1939)]: kvalifikatsiina robota... doktora filosofii: 032 «Istoriiia ta arkeolohiia». DVNZ «Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet». Uzhhorod. 321 s. [Online] Dostupno: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/34072> (27.09.2021). (in Ukrainian).
- Mogilnitskii, V. K., 1928. Karpatorusskoe studenchestvo, *Karpatskii Sviat*, № 4, c. 81–83, № 5, c. 129–131. (in Russian).
- Naumenko, Ye., 1999. Z zhyttia ukrainskykh studentiv v Bratsylavi pid chas pershoi ChSR (1920 – 1939) [from the life of Ukrainian students in Bratislava during the first CzSR (1920 – 1939)], *Duklia*, № 4, c. 44–46, № 5-6, c. 51–55. (in Ukrainian).
- Nashe studienchestvo [Our student body], 1937, *Karpatorusskoie Slovo*, 19 dekabria, s. 3. (in Russian).
- Nashy studenty v novom pravlienii Soiuzu chsl. Studentov [Our students in the new board of Union of Czechoslovak Students], 1936, *Nash Put*, 31 marta, s. 3. (in Russian).
- Nashi studenty v Prazi [Our students in Prague], 1926, *Svoboda*, 26 avhusta, c. 3. (in Ukrainian).
- Nove ukrainske studentske tovarystvo u Brni [New Ukrainian student society in Brno], 1937, *Proboiem*, № 3, s. 42. (in Ukrainian).
- Obshchestvo karpatorusskikh studentov «Verkhovina» v Brno [Society of carpathorussian students Verkhovina in Brno], 1936, *Russkii Narodnyi Golos*, 19 maia, s. 3. (in Russian).
- oi, 1928. Soiuz podk. ruskykh studentov v Prazh [Union of subcarpathian Rusyn students in Prague], *Svoboda*, 5 yuliia, s. 2. (in Ukrainian).
- Pashuto, V.T., 1992. Russkie istoriki-emigranty v Evrope [Russian émigré historians in Europe]. *Moskva: Nauka*, 398, [2] s.: portr. (in Russian).
- Prysutnyi, 1928. Yz 6. zahalnykh zborov «Soiuzu Podkarpatskykh Ruskykh Studentov v Prazi» [From the general meeting of Union of subcarpathian Ruthenian students in Prague], *Svoboda*, 6 detsembra, s. 2. (in Ukrainian).
- Rosokha, S. 2001. Spomyny: Podii i liudy na moiemu zhyttievomu shliakhu [Memories: People and developments in my life]. *Uklad. V. Khudanych, Toronto-Uzhhorod: Mystetska liniia*, 92 s. (in Ukrainian).
- S., 1938. Obshchee sobranie CSPS [General meeting of CSPS], *Russkii Narodnyi Golos*, 12 marta, s. 3. (in Russian).
- S. V., 1936. Karpatorusskoie studienchestvo y ieho organizatsiia [Carpathorussian student body and its organization], *Kalendar na 1937 god: Izdanie Russkoi natsionalno-avtonomnoi partii, Uzhgorod: Viktoriia*, s. 77–82. (in Russian).
- Stipendiia o-va «Prolom» [Scholarship of Prolom society], 1935, *Zemledielskaia politika*, 7 noiabria, s. 2. (in Russian).
- Studentskyi hurtok «Proboiem» u Brni [Student group Proboien in Brno], 1937, *Proboiem*, № 3, s. 42. (in Ukrainian).
- Studenchestvo [Student body], 1936, *Nash Put*, 3 dekabria, s. 3. (in Russian).
- Centralnyj derzhavnyj arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TSDAVO Ukrainy) [Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (TSDAVO of Ukraine)]. F. 4392. Op. 1. Spr. 2. 94 ark. (in Ukrainian).
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy) [Central State Archives of Public Organizations of Ukraine (TsDAHO of Ukraine)], f. 269, op. 1, spr. 896, na 62 ark. (in Ukrainian).
- TsDAHO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 897, na 11 ark. (in Ukrainian).
- TsDAHO Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 899, na 140 ark. (in Ukrainian).
- Chegil, S.M., 1936. Narodnoprosvietelnaia robota na Podk. Rusi [National education work in Subcarpathian Rus], *Podkarpatskaia Rus za gody 1919 – 1936, Uzhgorod: RNH*, s.113–120. (in Russian).
- Shlepetskii, I.S., 1936. Vozrozhdenie karpatorusskago studenchestva [Renaissance of carpathorussian student body], *Almanakh obshchestva k.s. Vozrozhdenie 1936, Praha-Hostivař*, s. 71–75. (in Russian).
- Shtefanets, Yu., 1938. Za yasne ukrainske oblychchia! [For a clear Ukrainian face!], *Proboiem*, № 6. s. 70–71. (in Ukrainian).
- Shcho y de studiiuvaly chleny Soiuzu P.R.S. za 10 lit? [What and where did the members of Union of Union of subcarpathian Ruthenian students during ten years study?], 1931, *Yuvyleinyi almanakh Soiuzu Podkarpatskykh Ruskykh Studentiv u Prazi 1920 – 21–1930 – 31, Praha: Vshetechka i spil.*, c. 5. (in Ukrainian).

SUMMARY

SOCIAL ACTIVITY OF CARPATHO-UKRAINIAN STUDENTS IN INTERWAR BRNO (RENOVATION ACCORDING TO THE FOUND SOURCES)

Kostiantyn Kutsov

PhD in History and Archeology, Chief Specialist of the Department of Cultural Heritage (Department of Culture, Nationalities and Religions of the Transcarpathian Regional State Administration), Uzhhorod

For today the social activity of Carpatho-Ukrainian students in Brno is known to be the least studied issue in the history of the Carpatho-Ukrainian student movement in the period of interwar Czechoslovakia. Based on all available archival and published sources, in this study the attempt is made to reconstruct and analyse the process of formation and development of public activity of Ukrainian students (natives of modern Transcarpathian region (Ukraine) and Presov self-governing region (the Slovak Republic)), who in the 1920 – 1930s studied at higher education institutions in Brno (the University named after Masaryk, High Technical School, High Vet School). The author of the article states that the social activity of Carpatho-Ukrainian students in Brno developed in several stages. The first stage is the second half of the 1920s, the period when Prague student associations such as the Ukrainophile Union of Subcarpathian Students; and the Russophile society Vozrozhdenie (Rebirth) extended their activities in Brno some local students not only became their members but also formed some of their non-formal centers in Brno (e.g. Union of Subcarpathian Ruthenian Students). However, due to the decrease in the number of Carpatho-Ukrainian students at local universities, this process soon slowed down. Next stage is the second half of 1930s. At that time, relatively large independent Carpatho-Ukrainian student organizations – Russophile Society Verkhovina (1936) and the Subcarpathian Academic Society (1937) formed and gradually intensified in their activity in Brno. However, due to the political situation in the Czechoslovak Republic in 1938 – 1939, their activities ended. More information about the issue discussed in the article can be found in the original documents kept at the archival institutions of Brno.

Keywords: students, society, social activity, higher school.